

PESTOVANIE NÁRODNEJ IDENTITY VERZUS EURÓPSKA INTEGRÁCIA

KATARÍNA PODOLÁKOVÁ

Kľúčové slová: národná identita – kultúrna identita a nacionalizmus – štátna suverenita – národná emancipácia – integrácia na občianskom princípe – európska integrácia

Keď po roku 1989 začali v strednej a východnej Európe padať železné opony, rúcali sa múry – symbolické i faktické –, zavládla optimistická predstava, že so zánikom bývalých socialistických režimov zanikla aj posledná prekážka stojaca na ceste zjednotenia Európy.

Myšlienka zjednotenia Európy nie je na tomto kontinente nová. Objavovala sa vždy znova, iniciovaná striedavo hegemonistickými ambíciami veľmocí, vojensko-politickými dôsledkami takýchto ambícií a napokon rôznymi predstavami mierotvorcov o jej ideálnom usporiadaní, ktoré boli vždy aktuálne najmä po ničivých svetových vojnách. Sedem týždňov po kapitulácii nacistického Nemecka v 2. svetovej vojne sa urobil prvý krok: predstavitelia 50-tich národov pod výraznou patronáciou USA podpísali v San Franciscu Chartu Spojených národov. Zhruba o rok neskôr, v roku 1946, sir Winston Churchill vo svojom prejave v Zürichu hovoril o potrebe „nejakej odrody Spojených štátov v Európe“.¹ No táto sympatická myšlienka sa nerealizovala. Naopak, Európa sa rozpadla na dva bloky s odlišným politickým a ekonomickým systémom, s odlišnou ideológiou a cieľmi. O postupnej vojensko-politickej, ale predovšetkým hospodárskej integrácii sa dalo uvažovať len v rámci týchto blokov. Viac ako 40 rokov existovala akoby nie jedna, ale dve Európy žijúce svojím vlastným životom.

Zásadné zmeny v predstavách o vzájomnom spolunažívaní sa spájajú s nástupom politiky M. Gorbačova. „Perestrojka“ v Sovietskom zväze zdynamizovala vývoj aj v ostatných krajinách sovietskeho bloku a dramatické zmeny vyústili v roku 1989 do pádu ich politických režimov. V tom čase sa zdalo celkom samozrejmé, že tieto krajiny, pochopiteľne, v existujúcich hraniciach a nezmenenej štruktúre, sa bezproblémovo priradia k už existujúcemu modelu koexistencie krajín západnej Európy. Toto presvedčenie vychádzalo z hypotézy, že stačí zmena politického a ekonomického systému, inými slovami, že stačí zakotviť v politickom živote princípy demokracie a v ekonomickej sfére princípy trhového hospodárstva, a dostaví sa, aj keď nie hneď rovnorodosť, tak aspoň principiálna rovnakosť, ktorá umožní relatívne bezproblémovú integráciu. Už dovtedy prebiehajúce procesy globalizácie a univerzalizácie spôsobu života v postindustriálnych krajinách – priam vo svetovom meradle – takúto predstavu len podporovali.

Málokto predvídal, že namiesto integrácie jestvujúcich štátnych celkov do „Európy“ – presnejšie do Európskej únie, ktorá je reprezentantom zjednotenej západnej Európy – dôjde k opaku. Národy žijúce v etnicky heterogénnych štátnych útvaroch, napr. v bývalej Juhoslávii, ZSSR a napokon aj v ČSFR, využili zmenu sociálno-ekonomickú

1 Európska únia, váš sused. ECSC – EC – EAEC, Brussels – Luxembourg 1995, s. 4.

kých a politických podmienok a rovnako intenzívne ako procesov demokratizácie sa začali domáhať dosiahnutia štátnej suverenity. Dovtedy akoby umŕtvené pocity národnej identity sa stali zrazu výsostne aktuálne a určujúce ich smerovanie v tomto období.

Tradičné dávno vytvorené národné štáty Európy takýto vývoj zaskočil. Prejavy národnej identity zamerané na získanie štátnej zvrchovanosti považujú za anachronizmus, tvrdiac, že národný štát je mŕtvy, že čas malých národov sa skončil. Nie je možné, argumentujú, udržať suverenitu národného štátu, keďže internacionalizácia si vyžaduje integráciu do spoločnej európskej a nadnárodnej jednoty štátov.² Záujem národov žijúcich do začiatku deväťdesiatych rokov nášho storočia v jednom štáte o osamostatnenie sa hodnotí ako prejav nacionalizmu, ako niečo, čo v Európe koncom 20. storočia nemá miesto. Takto sú však hodnotené emancipačné snahy nielen národov strednej a východnej Európy, resp. juhu Európy, ale aj odstredivé procesy národnostných skupín existujúcich v štátoch západnej Európy.

Za všetky názory brániace „nacionalizmus“ tohto druhu a za všetky siahodlhé výklady zdôvodňujúce jeho nevyhnutnosť v istej fáze národného vývinu uvádzame stanovisko nórskeho publicistu E. Lejona: „Ak je ‚nacionalizmom‘ obrana práva všetkých národov formovať vlastnú budúcnosť v súlade s ich najlepšimi kultúrnymi tradíciami a na tomto základe vytvárať naozaj univerzálnu, rovnocennú spoluprácu, v tom prípade otvorene, nahlas a dôrazne priznávame, že sme ‚nacionalisti‘. V skutočnosti sme však nútení na adresu národných nihilistov upresniť, že náš ‚nacionalizmus‘ nemá na rozdiel od národného nihilizmu nič spoločné s veľmocenským nacionalizmom a národným šovinizmom, ktorý nikdy neakceptoval rovnosť národov ako základ mieru a slobody.“³

Faktom je, že hoci národný rozvoj ako obranná stratégia novovzniknutých štátov je v súčasnosti neprijateľný pre ekonomické a politické centrá Západu,⁴ pre krajiny, ktorých sa to týka, je nevyhnutný. Tvorí zákonitú etapu ich etnického vývinu, ktorú jednoducho nemôžu preskočiť. Bez zavŕšenia tejto etapy by sa tieto národy necítili dostatočne zrele a pripravené na vstup do nadnárodných celkov.

Problém integrácie novoutvorených štátnych celkov do európskych štruktúr je skomplikovaný okrem iného aj tým, ako nedávno uviedli *Süddeutsche Zeitung*, že postsocialistické štáty strednej Európy snažiace sa o vstup do Európskej únie sa po 45 rokoch sovietskej nadvlády nechcú zrieknuť svojej suverenity. Suverenita predstavuje totiž pre väčšinu národa intelektuálne, ale najmä pociťovo najvyššiu hodnotu, a to pred trhovou ekonomikou a demokraciou. Upozorňujú, že ak obyvateľstvo nebude pripravené na to, že časť novozískanej suverenity znova „stojí k dispozícii“, tak hrozí nebezpečný zvrät.⁵

Pre už integrované európske štáty by malo byť želateľné, aby sa k nim pripojili národy, ktoré svoj etnický vývin v podstate zavŕšili a ktoré majú ukončené (hoci je to relatívny pojem) aj štádium štátoprávneho usporiadania v zmysle existencie vlastného, nezávislého, suverénneho a z hľadiska medzinárodného práva rovnoprávneho štátu. V takomto štáte by mal byť dôraz kladený najmä na zdokonaľovanie demokratických princípov občianskej spoločnosti, čo však neznamená, že v štátoch etnicky heterogénnych by sa mal tento princíp uplatňovať na úkor stierania etnických špecifík.

2 LEJON, E.: Björnstjerne Björnson – Európske východisko na prahu budúceho tisícročia. *Slovenské pohľady*, 1997, č. 1, s. 45.

3 Tamže, s. 18.

4 NILSEN, R.: Osamotené Slovensko (Nórska tlač o našej krajine). *Slovenská Republika*, 30. 3. 1996, s. 4.

5 TASR – Pravda, 6. 4. 1996, s. 3.

Integrácia na občianskom princípe, či v rámci jedného štátu alebo v rámci Európy, by nemala znamenať etnickú asimiláciu, pretože nie je v rozpore s rozvojom kultúrnej a národnej identity. Preto sa aj kultúrna spolupráca v Európskej únii vyznačuje proklamovanou vôľou chrániť tak spoločné európske kultúrne dedičstvo, ako aj vlastnú kultúrnu identitu každej krajiny a každého regiónu. Kultúra je chápaná ako suverénna záležitosť každého členského štátu. Výnimku tu tvorí mediálna oblasť, kde sa formulujú spoločné pravidlá a spracúvajú spoločné smernice, ako napr. smernica „TV bez hraníc“.

V článku 128 Maastrichtskej dohody, prijatej v roku 1993, sa – okrem iného – uvádza, že Európska únia bude prispievať k rozvoju kultúry v členských štátoch a rešpektovať ich národné a regionálne rozmanitosti zároveň s chránením spoločného kultúrneho dedičstva. Prínos spoločenstva by sa mal zamerať na podporu spolupráce medzi členskými štátmi s cieľom zlepšiť znalosti o európskej ľudovej kultúre a histórii, uchovávať a ochraňovať kultúrne dedičstvo európskeho významu a podporovať nekomerčnú kultúrnu výmenu a umeleckú a literárnu tvorbu aj v rámci audiovizuálnej oblasti.⁶

V súvislosti s pozornosťou, aká sa venuje vymedzovaniu pravidiel medzinárodnej spolupráce a cezhraničnej podpory kultúry a tým i kultúrnej a národnej identity určitého spoločenstva (národa, štátu), sa nám zdá pomerne malý záujem o riešenie tejto problematiky v rámci štátu, kde koexistuje viacero etnických skupín. Aj tu je totiž aktuálna otázka: kde je hranica v podporovaní rozvoja ich národnej (v tom aj jazykovej a kultúrnej) identity? Sme toho názoru, že v priznávaní práv určitej etnickej skupine je možno ísť iba potiaľ, pokiaľ to nejde na úkor rozvoja príslušníkov iných etnických skupín (alebo jednej skupiny). Tento princíp by mal v podstate platiť aj pri určovaní či ohraničovaní práv a povinností a podpory rôzne diferencovaných sociálnych skupín, náboženských skupín a pod. Ak sa táto hranica prekročí, porušuje sa zákon rovnakých práv pre všetkých, ergo porušujú sa základné princípy demokracie.

Zvláštnu výnimku v preferovaní určitých faktorov (jazyka, náboženstva, umenia) podporujúcich kultúrnu a národnú identitu by mali mať prípady, keď si istá etnická skupina objektívne vyžaduje zvýšenú pozornosť pri dosahovaní nielen rovnoprávnosti, ale aj rovnocennosti voči iným, existujúcim v danom spoločenstve. Pozitívna diskriminácia v takomto prípade znamená obyčajne nielen rozvoj národnej a kultúrnej, ale aj sociálno-ekonomickej a občianskej identity.

Tak ako v európskom rozmere registrujeme na jednej strane názory jednoznačne podporujúce procesy integrácie európskych štátov a na druhej strane názory, ktoré preferujú podporu rozvoja národnej a kultúrnej identity v záujme zachovania suverenity, tak aj na Slovensku môžeme identifikovať euroskeptikov, ktorí nie sú nadšení naším úsilím o vstup do Európskej únie, ale aj takých, ktorí sú v opozícii voči ich pesimistickým predstavám. Aj jedni, aj druhí hľadajú pre svoje názory opodstatnenie, aj jedni, aj druhí sa odvolávajú na „prospech svojho národa“. Táto často frekventovaná odvolávka si zaslúži, aby bola komentovaná slovami B. Björnsona, ktoré vyslovil v súvislosti s úvahami o úlohe „malých národov“ v medzinárodnom a európskom kontexte v stati Veľké štáty vo vzťahu k malým v auguste roku 1895. Uvádza v nej: „Egoizmus je vo veľkej politike viac než cnosťou: je to cnosť cnotí. Len veľmi málo vzdelaných ľudí si trúfne jednoducho povedať: usilujem sa len o vlastný prospech. Ani veľa politikov si

6 *Kulturradet*, Nr. 2-3, Lund 1993. s. 4.

netrúfne povedať: usilujem sa len o prospech svojej strany. Ale všetci štátnici sebavedome vyhlasujú: usilujem sa len a len o prospech svojho národa.“⁷

Zástancovia čo možno najrýchlejšej integrácie argumentujú predovšetkým ekonomickými výhodami a nevyhnutnosťou zaistiť bezpečnosť krajiny. Za výhody považujú základné ekonomické princípy európskej integrácie – voľný pohyb osôb, tovarov, služieb, kapitálu. Len málo berú do úvahy, že tieto výhody sa v prípade nášho malého trhu, slabého kapitálu, nízkej konkurencieschopnosti časti ponúkaných tovarov a služieb a postupne strácanej našej najväčšej pýchy – vysokokvalifikovanej pracovnej sily – môžu stať veľmi rýchlo aj nevýhodami.

Na druhej strane tí, ktorí nabádajú na opatrnosť, argumentujú po prvé ekonomickými potrebami Slovenska, pričom vyslovujú obavy, že ekonomická integrácia ohrozí suverenitu Slovenska, a po druhé (a najmä) pripomínajú ohrozenie kultúrnej a národnej identity. Tu sa zas nič nehovorí o tom, že už samotná geografická poloha Slovenska vylučuje akúkoľvek izoláciu, nehovoriac o potrebe reštrukturalizácie národného hospodárstva, ktorá sa bez zahraničného kapitálu bude môcť zrealizovať iba v obmedzenej miere a v dlhšom časovom horizonte.

Očividne aj jedna, aj druhá názorová skupina má pravdu, no nie absolútnu. Procesy európskej integrácie budú nevyhnutne pokračovať, a v záujme rozvoja Slovenska je zapojiť sa do nich. No rovnako v záujme jeho rozvoja je nevyhnutné podporovať všetko, čo prospeje pestovaniu kultúrnej a národnej identity, lebo bez nej bude len krajinou bez tváre, chute, vône, bez vlastnej autenticity a špecifik, pre ktoré by bola zaujímavá pre ostatné krajiny Európy či sveta.

Jedine vyvážená regulácia tempa a intenzity, s akou sa bude Slovensko zúčastňovať na oboch týchto protirečivých procesoch, môže pre budúcnosť zabezpečiť, že bez rizika straty národnej identity sa Slovensko stane plnohodnotným a ekonomicky a politicky integrovaným štátom Európy.

Adresa autorky: doc. PhDr. Katarína Podoláková, CSc., katedra kulturológie FFUK, Gondova 2, 818 01 Bratislava

Cultivation of National Identity Versus European Integration

Katarína Podoláková

Keywords: national identity – cultural identity and nationalism – state sovereignty – national emancipation – integration based on the civic principle – the European integration

After 1989, two contradictory processes began in Europe: The first unifies nations into the European integration and the second disintegrates large state formations with multiethnic structures. In the post-communist states, the need to complete the process of ethnic emancipation was seen to be of the same urgency as the process of democratization. Many new national states were established and the questions of national and cultural identity were updated as well. In Europe as well in Slovakia, this fact is considered in two ways: Revival of

the national and cultural identity is seen either as an inevitable process of the maturation of nations deprived from this chance or as an anachronism which does not have its justification in the Europe of the 20th century. The seeking for the national identity is generally considered as nationalism. And nationalism is considered basically as negative. The Slovak Republic integration into the European structures is evaluated positively, however, the danger that the country can lose its own identity is mentioned as well.

7 LEJON, E.: c. d., s. 14.